

lepiej, gdyż nie ingeruje w poczucie tożsamości, lecz zmierza do wychowania ludzi do tolerancji i akceptacji dla różnorodności.

Na zakończenie trzeba przyznać, że w 1992 r. integracja nie była procesem zakończonym. Jest to zadanie i wyzwanie dla kilku pokoleń. Mimo to należy uznać, że integracyjna działalność rządców kościelnych na Śląsku ma swoje niezaprzeczalne miejsce w historii. Przed kolejnymi generacjami historyków stanie zadanie śledzenia i ocenienia dalszych postępów w scalaniu mieszkańców nadodrzańskiego regionu. Interesujące byłoby ponadto badanie socjologiczne, diagnozujące obecny poziom zespolenia społeczeństwa śląskiego i bieżące problemy, jakie to zjednoczenie utrudniają.

Treść pracy:

I. Kościół na Śląsku po II wojnie światowej. 1. Zagadnienia demograficzne. 2. Problematyka społeczno-obyczajowa. 3. Kształtowanie się administracji; **II. Promocja polskiego dziedzictwa narodowego.** 1. Rola i miejsce języka polskiego. 2. Symbolika przeszłości. 3. Przesłanie literatury polskiej. 4. Afirmacja „śląskości”; **III. Troska o wspólną teraźniejszość i przyszłość.** 1. Odbudowa i wznoszenie obiektów. 2. Przejmowanie i rekatolicyzacja świątyń powoływanych. 3. Zagospodarowanie terenu. 4. Relacje z administracją państwową; **IV. Działania edukacyjno-kulturalne.** 1. Formacja duchowieństwa. 2. Wspieranie nauki i aktywności wydawniczej. 3. Organizacja imprez integracyjnych. 4. Spotkania międzyśrodowiskowe i zjazdy; **V. Inicjatywy na gruncie religijno-kościelnym.** 1. Liturgia i nauczanie. 2. Sanktuaria, pielgrzymki, nabożeństwa. 3. Synody diecezjalne i specjalne instytucje kurialne. 4. Ogólnopolskie akcje duszpasterskie. 5. Wizyty dostojników kościelnych. 6. Ruch ekumeniczny.

Ks. Mariusz D. Drygier

O. RAFAŁ KWIATKOWSKI OFMConv, Prowincja Matki Bożej Niepokalanej Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych w latach 1939-1972. Promotor: o. prof. dr hab. Roland Prejs OFMConv. Recenzenci: o. dr hab. Piotr Neumann OCD (prof. UAM), o. dr hab. Zdzisław Gogola OFMConv (prof. UJPII).

DOI:<http://dx.doi.org/10.18290/rt.2018.65.4-13>

Dzieje wspólnot zakonnych stanowią obszerną i niezwykle bogatą dziedzinę historii Kościoła. Zakon Braci Mniejszych Konwentualnych, zwanych w Polsce popularnie franciszkanami, wniósł wiele w dzieje i duchowość naszej Ojczyzny. Tematem niniejszej pracy doktorskiej jest zarys dziejów prowincji Matki Bożej Niepokalanej Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych w latach 1939-1972. Prowincja ta zwana jest również w nazewnictwie północną bądź warszawską. Dysertacja ta powstała na podstawie materiałów archiwów o proveniencji zakonnej i archiwów świeckich, tj. Archiwum IPN i Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Do tej pory nie istniały jeszcze całościowe opracowania naukowe na powyższy temat. Były jedynie opraco-

wania popularnonaukowe poszczególnych zagadnień. Opracowanie to powstało jako próba ukazania działalności prowincji od II wojny światowej do 1972 roku, czyli ustanowienia struktur kościelnych na Ziemiach Odzyskanych.

Pierwszy rozdział dotyczy genezy utworzenia prowincji. Prowincja Matki Bożej Niepokalanej powstała z podziału polskiej prowincji franciszkanów w dniu 23 sierpnia 1939 roku podczas kapituły prowincjalnej odbywającej się w Krakowie. W rozdziale tym opisywane są okoliczności powstania prowincji i losy związane z II wojną światową. Ponadto ukazuje on stan liczbowy prowincji na przestrzeni lat. Sytuacja prowincji, po ustaniu kampanii wrześniowej, była skomplikowana, gdyż klasztory znalazły się w trzech administracjach terytorialnych. Na terenach włączonych do Niemiec były klasztory: Gdynia, Gniezno, Kalisz, Łagiewniki, Nieszawa, Poznań i Radziejów. W Generalnym Gubernatorstwie znajdowały się klasztory: Niepokalanów, Skarżysko-Kamienna i Warszawa. Na terenach administracji radzieckiej były klasztory: Dżisna, Grodno, Iwieniec i Zaczepice. Litwa zajęła zaś tereny, na których znajdował się klasztor w Wilnie. Wielu zakonników znalazło się poza domami zakonnymi w rozproszeniu i nie zdołało objąć funkcji wyznaczonych przez kapituły prowincjalne obu prowincji z sierpnia 1939 roku. W chwili wybuchu II wojny światowej prowincja znajdowała się w stadium reorganizacji po kapitule prowincjalnej z sierpnia 1939 roku. Straty materialne i personalne po wojnie w prowincji były bardzo duże.

W drugim rozdziale zajęto się zagadnieniami prawnymi i stanem materialnym prowincji. Ukazany został stosunek władz państwowych do działalności duszpasterskiej prowincji. Wielu zakonników było prześladowanych przez władze ludowe i było więzionych. Władza ludowa zakazała działalności małego seminarium w Niepokalanowie w latach 1952-1957. Odcięto w ten sposób napływ powołań do prowincji. Omówiono w tym rozdziale stan materialny klasztorów. Po II wojnie światowej zajęto się odbudową kościołów i klasztorów. Wiele dokumentów archiwalnych i cennych zbiorów bibliotecznych spaliło się w czasie wojny. Po wojnie, mimo wielu prac związanych z odbudową i pracą duszpasterską, starano się dbać o przynajmniej niektóre biblioteki, tj. Warszawa, Gniezno, Niepokalanów.

W trzecim rozdziale omówiony został ustrój i organizacja prowincji. Wymieniona została cała struktura władz prowincji. Opisano również kapituły prowincjalne i wizytacje zakonne wszystkich szczebli. Ojcowie zgodnie z ówczesnymi normami, zawartymi w *Konstytucjach Zakonu* z 1932 roku, pełnili różne funkcje w prowincji. Część z nich była przełożonymi, a część podwładnymi. Kilku ojców było w zarządzie prowincji, pełniąc rolę prowincjała, sekretarza prowincji oraz będąc kustoszami i definitoremi czasowymi. Następni byli wychowawcami w różnych instytucjach formacyjnych prowadzonych przez prowincję. Kolejni byli profesorami w różnych seminariach prowadzonych przez prowincję, przekazując wiedzę i wykształcenie. Opisane zostały modlitwy i praktyki zakonne w klasztorach. Według *Konstytucji Zakonu* z 1932 roku życie duchowe miało być prowadzone we wszystkich klasztorach. Nie zawsze udawało się zachować wszystkie przepisy zakonnego prawodawstwa. Wynikało to z ogromu pracy duszpasterskiej, zwłaszcza na Ziemiach Odzyskanych. W tej kwestii pozostało w życiu prowincji wiele do życzenia.

W czwartym rozdziale zajęto się zagadnieniem formacji zakonnej i naukowej członków prowincji. Opisano formację na wszystkich szczeblach życia zakonnego, czyli małe seminarium, nowicjat i wyższe seminarium. Wymieniono zdobyte stopnie naukowe i podjęte studia specjalistyczne przez zakonników. Praktycznie od 1947 roku, z przerwą w latach 1952-1957, istniało małe seminarium w Niepokalanowie. Częścią małego seminarium był profesat dla kleryków-profesów, którzy przez cały ten okres przygotowywali się do matury w Niepokalanowie, gdy w latach 1954-1957 nie było to możliwe, czynili to w Gnieźnie lub Jaśle. Nowicjat w tym czasie często zmieniał swoje umiejscowienie. Był on w następujących klasztorach: w Niepokalanowie w latach 1939-1946 i 1954-1958, w Łagiewnikach w latach 1946-1954 i od 1969 roku oraz w Gnieźnie w latach 1958-1969. Studium filozoficzne funkcjonowało w Niepokalanowie w latach 1940-1945. Po II wojnie światowej utworzono wspólne studium filozoficzne dla obydwu prowincji w Gnieźnie, które funkcjonowało tam w latach 1946-1952. Następnie przez dwa lata klerycy mieszkali w Gnieźnie, w klasztorze, ale studiowali filozofię w seminarium duchownym w Gnieźnie. W 1954 roku wznowiono działalność studium filozofii dla obu polskich prowincji w Łagiewnikach. Jednak z uwagi na dużą liczbę kleryków przez dwa lata funkcjonowało równocześnie w Łagiewnikach i w Gnieźnie. Studium filozofii formalnie było w Łagiewnikach do 1970 roku. Studium teologiczne pozostało przez cały omawiany okres dla obu prowincji w Krakowie. W czasie wojny nieznaczna liczba kleryków odbywała studia teologiczne we Lwowie. Wyjątkiem był okres 1952-1959, kiedy kilku kleryków odbywało swoje studia teologiczne w seminarium duchownym w Warszawie. Przed wojną członkowie prowincji zdobywali wykształcenie na krajowych i zagranicznych uczelniach. W czasie okupacji hitlerowskiej kilku ojców uczęszczało na tajne komplety uniwersyteckie, a po zakończeniu działań wojennych zdobyli odpowiednie stopnie naukowe. W omawianym okresie były to tylko studia na uczelniach krajowych na KUL i ATK.

W piątym rozdziale zajęto się analizą szeroko rozumianej działalności duszpasterskiej. Członkowie prowincji, w zależności od okresu, uczyli religii w szkołach państwowych bądź w przykościelnych pomieszczeniach. Wiele czasu poświęcili na działalność społeczną i charytatywną. Ukazano pracę kaznodziejską prowincji i działalność naukowo-publicystyczną. Franciszkanie byli znanymi kaznodziejami. Omówiono wydawanie książek i gazet przez prowincję. Miało to miejsce do 1952 roku, kiedy to władze ludowe zamknęły drukarnię w Niepokalanowie.

Wreszcie szósty rozdział mówi o działalności zewnętrznej prowincji. Omówiono współpracę z instytucjami diecezjalnymi. Opisana została ponadto współpraca z siostrami zakonnymi w poszczególnych klasztorach. Omówiono działalność misyjną prowincji w Zambii i Japonii oraz częściowo w Chinach. Ważnym elementem stała się praca prowincji wśród Polonii. Przedstawiono szczególne wydarzenia w prowincji, takie jak beatyfikacja o. Maksymiliana Kolbe. Omówiono sanktuaria będące w tym czasie w prowincji, z uwzględnieniem zwłaszcza Niepokalanowa.

Praca posiada wstęp i zakończenie podsumowujące studium. Dodatkowo zaopatrzona została w aneks. Obejmuje on spis zakonników obu prowincji w chwili podziału w sierpniu 1939 roku. Zamieszczono w nim również mapy klasztorów prowincji warszawskiej.

Prowincja, mimo braku tożsamości i wewnętrznego scalenia w czasach powojennych, przyczyniła się do integracji ludności na Ziemiach Odzyskanych przybyłej z różnych stron kraju. Dalsza stabilizacja prowincji związana była z decyzjami władz państwowych przyznającymi własność na Ziemiach Zachodnich. Było to wynikiem ustabilizowania sytuacji prawnej z Niemcami po II wojnie światowej. W wyniku ustaleń z powstałymi diecezjami prowincja otrzymała zgodę ordynariuszy na erygowanie prawne klasztorów. Wszystkie te zmiany spowodowały większą stabilizację. Przekazano diecezjom kilka parafii i kilkanaście kościołów filialnych. Główną racją podjętej decyzji była możliwość zorganizowania życia zakonnego według zasady *vitae communis*. Ważnym wydarzeniem dla prowincji była beatyfikacja o. Maksymiliana Kolbego w 1971 roku, który był najśłynniejszym jej członkiem w całej jej historii. Wszystko to było zakończeniem pierwszego etapu formowania się tożsamości i wewnętrznego scalenia prowincji.

Treść pracy:

I. Geneza i organizacja Prowincji. 1.1. Utworzenie Prowincji. 1.2. Losy wojenne Prowincji. 1.3. Sieć placówek. 1.4. Stan personalny; **II. Zagadnienia prawne i stan materialny.** 2.1. Prawodawstwo zakonne. 2.2. Represje władz 2.3. Stan materialny. 2.4. Troska o budynki klasztorne; **III. Ustrój i życie duchowe Prowincji.** 3.1. Władze Prowincji. 3.2. Organizacja wewnętrzna wspólnot. 3.3. Kapituły i zebrania wspólnotowe. 3.4. Wizytacje zakonne. 3.5. Praktyki duchowe; **IV. Formacja i studia.** 4.1. Internat. 4.2. Nowicjat. 4.3. Studia filozoficzno-teologiczne. 4.4. Formacja braci. 4.5. Formacja ojców; **V. Duszpasterstwo zwyczajne i działalność wydawniczo-naukowa.** 5.1. Działalność duszpasterska. 5.2. Praca katechetyczna. 5.3. Praca kaznodziejsko-rekolekcyjna. 5.4. Działalność wydawnicza. 5.5. Praca publicystyczno-naukowa; **VI. Duszpasterstwo nadzwyczajne i misje.** 6.1. Praca dla diecezji. 6.2. Posługa i współpraca z siostrami. 6.3. Praca wśród Polonii. 6.4. Działalność misyjna. 6.5. Akcje duszpasterskie.

O. Rafał Kwiatkowski OFMConv